

«Eski Kültür» le İlişki Kurma Konusu

Sami N. ÖZERDİM*

Son yıllarda, eski kültürümüzle ilişki kurulması, yeni kuşakların bu kültürü «algılaması»nın gereği ve bunun yolu yöntemi konusunda düşünceler, öneriler ileri sürülmüş zaman zaman bu öneriler yenilenmiştir. Günümüzde de, ya dil özleşmesi üzerindeki tartışmalar, ya Divan şiirinin değerine değinmeler ve benzeri nedeniyle bu konu canlandırılmakta, yinelenmektedir.¹

Bu dergide bir tartışmaya girişmekten kaçınarak, eğitim ve öğretimle ilgisi açısından, soruna değinmeyi bir yandan yararlı, bir yandan ise zorunlu buluyoruz.

Önce, eski kültürümüzün yazıya yansımış, kitaplaşmış ürünlerin sayısı üzerinde duralım. İlk kitabımız, 1729 yılının 31 Ocak günü piyasaya çıkan, Mütefferrika basımevinin ilk kitabı olan : **Vankulu Lûgâi'**dir. Arapçadan ;evrireni (daha doğrusu yazarı) Vani Mehmet Efendi'dir; kitabın asıl adı ise : **Sıhah-il Cevheri'**dir; asıl yazarının adı sözlükte de görülmektedir.

Türkiye Bibliyografyası 1934'te kurulmuş, kapsamı 1928 yılının son aylarına değin uzatılmıştır. Eski yazı dönemini almaz ;eski yazı ile birkaç bibliyografya yayımlanmış ise de, 1729-1929 yılları arasında çıkmış olan kitapların sayısını verecek kesin bir kaynak yoktur. M. Seyfettin Özege'nin, Dr. Jale Baysal'ın çalışmaları, bu yarı karanlık dönemi aydınlığa kavuşturacak çabalar olarak saygı ile anılır.² Dr. J. Baysal ,yalnız 1729-1876 döneminin kitaplarını saptamaya çalışmış, kitap sayısını üç bin olarak bulmuştu. M. Seyfettin Özege (1901-27Nisan 1981) ise, bütün yaşamını Arap harfli yayınlarımızı toplamakla geçirmiş, derlediği bütün kitapların fişlerini çıkardıktan sonra bunları Erzurum'da Atatürk Üniversitesine bağışlamıştır. Adı geçen Üniversitenin önce teksir olarak çoğalttığı, sonra beş cilt halinde yayımladığı kataloğun ötesinde, M. S. Özege, 1970'te, kendi yöntemiyle yayımlamaya başladığı kataloğun son fasiküllerini görmeden yaşama gözlerini yummuştur. Bu kataloğun Ek bölümünün son fasiküllerini, geride kalan yeğeni tamamlamış, ancak bu yazı yazılırken, bu fasiküller elimize geçmediği için, 1981'de çı-

* A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Görevlisi.

kan 146. formanın sonundaki sayıyı verebileceğiz : 25. 189. Bunu, belki 26 bin'e ulaşmış görebileceğiz.

M. S. Özege, bu satırların yazarına 17. 3. 1973'te gönderdiği mektupta, Arap harfli 22. 000 kitabı görüp incelediğini 5.000 kitabın adlarını çeşitli kaynaklardan sağladığını, görmediği kitapların ise, 3.000 kadar olabileceğini bildirmişti. Kendisi de, başkaları da (rahmetli Adnan Ötüken gibi) 1729-1929 yayınlarının 30 000 kadar olabileceğini oranlamışlardır. Ancak, M. S. Özege, 1973'ten sonra yeni kitaplar bulmuş, bunları 136. formadan başlayarak 23. 921 sayısı ile yürütmüştür. Mektubundaki sayı ile, son formanın sayısı arasındaki ayırımı gelince; yazarın, kitapların sonraki basımlarını sayıya katmayışından kaynaklanmaktadır. Nitekim, 136. formadaki sayılar, yeni bulduğu kitapları gösterirken ,eski kitapların başka basımları yine eski numaraları ile gösterilmiştir. Oysa, genellikle, bir kitabın yeni basımı yeni bir kitap gibi alınır, genel sayıya girer. **Türkiye Bibliyografyası**'nda da böyle yapılmaktadır.

Şu halde, Arap harfli ürünlerin sayısı aşağı yukarı 30. 000 kadardır. Bu otuz bin **kitap**, otuz bin **yapıt** değildir;³ ancak, her kitabı bir belge olarak benimsersek, genel sayı yine de otuz binde kalır. Yazma kitaplara gelince; bunların sayısı da, mükerrer (yinelemeler) le birlikte iki yüz bini aşar. Bunların içinde, yinelenmiş medrese kitaplarını da bulunduğu dikkate alınmalıdır.

Milli Kütüphane'deki Arap harfli kitapların katalogları; iki kez teksir düzeniyle yayımlandı. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin (Fehmi Ethem Karatay), İstanbul Belediye Kütüphanesi'nin (M. Orhan Durusoy), Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nin katalogları, başka kitaplık katalogları, Arap harfli kitaplar için birer kaynak ise de,⁴ M. S. Özege'nin bunların hepsini taradığı kuşkusuzdur; onun kataloğunu tek kaynak olarak kullanabiliriz.

Yazmalara gelince; 1935'te İstanbul'da kurulan Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu, 1943-1962 yılları arasında, 11 fasikül tutan : **İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu**'nu yayımladı. Bunlara 1961'de : **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu**; 1947 ve 1959'da iki ciltlik : **İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu**; İsmet Parmaksızoğlu'nun 1952'de : **Manisa Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**; I.; Ahmet Ateş'in 1968'de **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler** I.'i eklendi F. E. Karatay'ın İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ile Topkapı Sarayı Müzesi yazmalarını içeren ciltler halindeki katalogları; Apdülbaki Gölpınarlı'nın Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi yazmalarını saptayan üç ciltlik kataloğu, bu çalışmalara katılır. Ancak, daha büyük bir girişim, 1979'da

başlamış; Kültür Bakanlığı, bütün Anadolu kitaplarının yazmalarını, illere göre yayımlamaya girişmiştir. **Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu**.

Görülüyor ki Melih Cevdet Anday'ın bir yazısında andığı üzere (Cumhuriyet 14 Mayıs 1976), eski kültürümüzün irdelenmesi döneminde ele alınmıştır.

Böylece, basma ve yazma kitaplarımızın sayısı belirlenmiş, basmaların kataloğu hemen hemen ortaya konulmuş, yazma kitapların saptanmasına da girişilmiştir. Bundan sonra, bu birikimin **değer**'i üzerinde durulması gerekecektir. Bu işi de, daha 1939'da, Dr. Apdülhak Adnan Adıvar gibi, bir yandan «muhafazakâr» (buradaki «mu--hafazakâr» terimi, dizgeli bir anlam taşır), bir yandan da güvenilir bir bilim adamı, Paris'te : **La Science chez les Turcs Ottoman** adlı kitabıyla, Osmanlılarda doğabilimlerinin durumunu 19. Yüzyıla değin getirerek, incelemişti. Bu kitap, yeniden yazılarak 1943'te Millî Eğitim Bakanlığı'nca : **Osmanlı Türklerinde İlim** adıyla yayımlandı; 1981'de, iki bilim adamının alt notlarıyla geliştirilerek 4. basımına eriştirildi. Dr. A. A. Adıvar'ın, Osmanlı Türklerinde doğa bilimleri konusunda verdiği yargıyı, ilgilenenlerin bu kitaptan izlemeleri gerekir. Ancak, kitap yayımlandığı zaman, birtakım tepkilerle karşılaştı. Orhan Seyfi Orhon **Çınaraltı** dergisinin 9 Ekim 1953 günlü 107. sayısında «Sepete Attığım Kitap» başlığı ile en örneksel tepkiyi gösterdi.

Bundan sonra ,çeşitli araştırmalarla, eski yüzyıllarda Osmanlıların bilime katkıları üzerinde bilgilerin genişletilmesine çalışılmıştır; ancak, bunlar dağınık yazılar halinde kalmış ,eski bilim evrenimiz üzerinde, sadece ezbere birtakım yargılar, ya da dilekler öne sürülmüştür. Dr. A. Adıvar'ın sözü geçen, Batı'da büyük bilim tarihi yetkililerince beğenilmiş olan yapıtındaki genel yargıyı yaralayacak bir bilimsel irdeleme henüz görülmemiştir.

Son yıllarda, Liselere Arapça-Farsça, hiç değilse Arap harfleri, Osmanlıca dersleri konulmasını önerenlerin amacı, eski kültürümüzü yeni kuşakların algılamasını sağlamaktır. Önericiler arasında, bu kültürün örtülüp bastırıldığı gibi kaygılar ileri sürenlerin ,sorunu abarttıkları ortadadır. 1928 yılı yaz aylarında başlayan Lalin harfleri öğrenme ve öğretme kampanyası, 1 Kasım'da kabul edilen «Türk harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun»la yasalaşmış; 1 Aralık'tan başlayarak bütün süreli yayınların, 1 Ocak 1929'dan sayılarak, bütün kitapların ve başka malzemenin Latin harfleriyle basılmasına girişilmişti. Geride kalan Arap harfli birikim için bir yasak konulmuş mudur? İsmail Arar'ın, 3 Kasım 1978'de Türk Tarih Kurumu'nda düzenlenen Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu'na sunduğu bildiri (**Gazi Alfabeti**) bir belgeyi içermektedir. Cumhuriyet Halk Fık-

rası Kâtibiumumiliği'nin 13.5.1933 gün ve 73 sayılı genelgesi, Atatürk'ün **NUTUK** adlı büyük yapıtının, satıştan alındığını, ancak yenisini henüz basılmadığı için, parti örgütü —daha sonraki bir genelge ile Halkevleri kitaplıklarında— bulundurulmasını öngörmekte, dahası, bu kitabın örgüte armağan olarak dağıtılacağını bildirmektedir.⁵

Bu belgeye göre, Arap harfli yayınlar için bir süre yasak konulduğu anlaşılıyor. Yine İ. Arar'ın, sczü geçen bildirisindeki bir başka belge, T. B. M. M.'nin 10 5. 1939 günlü yorum kararında, bir yasağın kaldırıldığını bildirmektedir: «Kanun'nun 9. maddesi, eski harflerle basılı kitaplarla tedrisat icrası memnuiyetini (yasağını) muhtevi olup etüde ve müracaata şamil bulunmamaktadır. Binaenalyh eski harflerle basılmış kitapların okul ve kültür kurumları kitapevlerine konulmalarının 1353 sayılı Kanun'un hükümlerine aykırı olmayacağına karar vermiştir.» (İ. Arar'ın bildirisinden, s. 167)

Latin harflerini getiren 1353 sayılı Kanun'un 9 maddesi şudur: «Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türkçe harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.»

Görülüyor ki, sorun, sadece öğretim'le ilgilidir. C. H. P.'nin genelgesi ise, Parti örgütü ile Halkevleri'ne yaygındır. Kitaplıklardan Arap harfli kitaplar kaldırılmamış belki ilk, orta ve lise düzeyindeki okullar kitaplıklarındaki Arap harfli kitapların okunması bir süre için yasaklanmıştır. Türkiye'nin o zamanki tek Üniversitesi İstanbul Dö-rülfünunu'nun Edebiyat ve İlahiyat Fakültelerinde bu harflerin okutulmasına ara verildiğini düşünemeyiz. Ote yandan, Arap harfli kitaplar kitapçılarda, sahaflarda, sergilerde satılmış, kitaplıklarda okunmasına engel olunmamıştır.⁶ Satılan kitaplar arasında, Arap harflerini öğreten alfabelerin de bulunduğu doğaldır.

1929'dan sonra, kimi eski kitapların, divanların Türk harfleriyle yayımlandığı görülmüştür. Sadettin Nüzhet Ergun, Cumhuriyetin onuncu yılı olan 1933'te, beş küçük divan yayımlamıştı (Kanaat Kitapevi yayınları arasında. **Türkiye Bibliyografyası**'dan bu tür yayınlar izlenebilir). Eski kültür ve yazınımızla ilgili araştırmalar da bunlar arasında görülebilir.

1939'da toplanan Birinci Türk Neşriyat Kongresi'ne, çeşitli kuruluş ve kişilerce eski kitaplarımızdan yeni harflere çevrilecek yapıtların dizelgeleri sunulmuş, bu dizelgeler, o yıl Millî Eğitim Bakanlığı'nca basılan **Birinci Türk Neşriyat Kongresi** adlı kitabın sonuna alınmıştır. 1939 yılı, Atatürk'ün ölümünden sonrasını gösterirse de, 1928-1938 yılları arasındaki yayın etkinlikleri gözden geçirilirse, eskiden yeniyeye aktarmalara çoktan başlandığı anlaşılır.

Bugün; ilk, orta, lise düzeyinde Arap harfleriyle öğrenim yasağı sürüp gitmektedir. Ancak, üniversitelerde zorunlu ya da isteğe bağlı

olarak Arap harfleri öğretiliyor. Yeniden Arap harfli abece kitapları, Osmanlıca dersleri basılıyor. Osmanlıca sözcükler çıkıyor. Eski kitaplar bugünkü harflere çevriliyor, dilleri sadeleştirilerek basılıyor; ya da eski diliyle ,eski harflerle tıpkıbasımlar yapılıyor.⁷ Üniversitelerdeki Arap harf öğretimine şimdi İmam-Hatip okullarındaki öğretim de —geniş ölçüde— eklenmiştir. Din okullarındaki ve Kur'an kurslarındaki Arap harfleri öğretimi bilimsel amaca uzaksa da bu harfleri öğrenenler arasında ileride bilime yönelecekler de bulunmaktadır.

Bütün bu olanaklar elde iken, isteyen evinde ya da üniversitede, dahası imam-hatip okullarında Arap harflerini, Osmanlıca'yı, isterse Arapça ve Farsçayı öğrenebilecek iken, liselere bu tür derslerin konulmasının gereği kalmıyor. Kaldı ki, bu iki yabancı dili, ya da, sözlüğü yabancı dil sözlüklerinden aşağı kalmayan Osmanlıca'yı liselerde öğretmek olanak içinde değildir. Öğrenci boşuna yorulacak, öğrenmeden liseyi bitirip bu zorlamadan kurtulacak, öğrenmek gereksinimini duyanlar ise eldeki olanaklardan yararlanmaya bakacaklardır.⁸

Liseden çıkan öğrencilerin büyük çoğunluğu, böyle bir gereksinimden uzaktır. Hukukçu, hekim, mühendis olacaklar içinde kaç tanesi, eski bilim evrenimize girmeyi düşünecektir? Öyle işe, eski kültürümüz sadece bir uzmanlık alanı olarak düşünülmelidir.⁹

Özetlersek, bu sorun'un şu biçimde çözülebileceği, dahası çözülmüş olduğu görülür :

a. Üniversitelerde, imam-hatip okullarında, istenirse kendi kendine Arap harfleri Osmanlıca öğrenilebilir. Arapça, Farsça da yine yüksek öğrenimin sağladığı olanaklarla, yabancı dillerde olduğu gibi özel cabalara bağlanarak öğrenilebilir. Osmanlıca dersleri, çeşitli sözcükler, iki yabancı dilin sözlük ve öğretici kitapları sağlanabilir.¹⁰

b. Çokça derine gitmeyecekler için, eski kitapların bugüne aktarılmış olanları az değildir. Bunların bir an önce —**Türkiye Bibliyografya**'sından yararlanarak— bir kataloğu hazırlanmalıdır.

c. Kimi çevrelerin ,fen liseleri gibi edebiyat liseleri kurulması önerisi de, bu soruna yardımcı olacak bir yoldur. Birçok öğrenci, eski kültürümüzle uğraşma yolunu seçerek bu liselerde hazırlık görecektir.

Ne var ki, liselere Arapça-Farsça dersleri konulmasını zorunlu görenlerin, ya konuyu iyi bilmediklerine, ya da Atatürk'ün getirdiklerini geri çevirme amacı güttüklerine inanmak gerekecektir. Konuyu iyi bilenlerin, eğitim bilimcilerinin, eğitimcilerin bu yanılığa karşı sorun'un üzerinde durmaları istenir.

KAYNAKÇA

1 Bu yazı, tartışma amacını taşımamakla birlikte, bir iki yazıyı anmak gerekiyor. Hilmi Yavuz'un 16 Nisan, 11 Haziran 1976 günlü **Politika** gazetesindeki yazıları; Melih Cevdet Anday'ın **Cumhuriyet** gazetesinde 2 Nisan, 14 Mayıs 1976 günlerindeki yanıtları; Vehbi Belgil'in yine **Cumhuriyet**'teki yazıları: 28 Haziran 1976, 8 Şubat 1981, 15 Kasım 1981 vb. Doç. Dr. Emre Kongar'ın 12. 12. 1977, 6. 11. 1978 günlü **Milliyet Sanat Dergisi**'ndeki yazıları ve başka yazıları; 4 Kasım 1978'de Gevgili'nin **Milliyet**'teki yazısı vb. Ankara'da 1977 yılı başında iki sayı çıkabilmiş, dağıtıla mamış olan **Düşün Yoluyla Savaşım** adlı dergimizin ilk sayısındaki (15.1. 1977) «Eski Kültürümüz Sorunu» başlıklı yazım bu konuya adanmıştı. Atilla İlhan'ın, 16.5.1982 günü **Milliyet**'in Aktüalite ekindeki yazısı, konuyu ta- zelemektedir.

2 M. S. Özege'nin kataloğunun adı : **Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu** (1970'te başlamıştır). Dr. Jale Baysal'ın kitabı : **Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar** (1968). Bu bir doktora tezidir; ancak, üç bin kitabı saptayan kaynakça bu kitaba alınamamıştır. Bu satırların yazarının bir araştırması : **Elli Yılda Kitap** (1974)'ta kimi özet bilgiler bulunmaktadır.

3 Gazete ve dergiler bu sayının dışındadır. Aslında, 19. Yüzyıl ile uğraşacak genç araştırmacı, bu yüzyıldan birçok kitabın Latin harflerine aktarıldığını unutmamalı; süreli yayınlara, 1909-1920 Osmanlı Meclisi tutanakları vb. nin incelenmesi için Arap harflerinin gerektiğini bilmelidir. T. B. M. M. tutanaklarının 1920-1928 dönemi Latin harflerine çevrilmiştir.

4 Bu katalogların adlarını bir bir vermedik, araştırmacı bunları kitap- lıklarda bulabilir.

5 İsmail Arar'ın bildirisini de içeren, Türk Tarih Kurumu yayını için şu kitaba bak. : **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**. (1981), İ. Arar'ın yazısı, s. 147-167.

6 O yıllarda, küçük bir öğrenci olan bu satırların yazarı, İzmir'deki Milli Kütüphane'de Arap harfli kitaplar okuduğunu; İzmir'de açılmış olan sadece İstanbul kitapçılarının eski harflerle basılmış yayınlarını satan bir kitapçıdan kitap satın aldığını, kitaplığında bunlardan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın üç romanı üzerinde, alınış günleri olan 13.7.1931, 18.8.1932 tarihlerinin bulunduğunu anabilir. Atatürk'ün ölümünden az önce yazıldığı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Arap harfli metinlerden ders gördüğünü belirtmek ister.

7 Ferit Devellioglu, Mustafa Nihat Özön başta olmak üzere Osmanlıca sözcükler Muallim Naci'nin, Şemsettin Sami'nin sözlüklerinin tıpkı-basımları anılabilir.

8 Bu satırların yazarı, istek üzerine, iki yıldır Basın ve Yayın Yüksek Okulu'nda Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora öğrencilerine, kendi okulunun istekli öğrencilerine eski harfleri öğretmektedir. Ne var ki, sadece bir merak ile gelen hevesli öğrencilerin çoğu dersleri yarıda bırakarak ayrılmakta, geriye az sayıda kimse kalmaktadır.

9 Eski kültürümüzle, özellikle eski yazmalarla uğraşan, kendisine bu alanlarda resmi görevler verilen bir arkadaşımız, yazma yapıtlardan ancak bin tanesinin bugüne aktarılabileceğini, kendisine verilen görevle bunları seçtiğini, bunların hepsinin sadece uzmanları ilgilendireceğini bana söylemişti. Çalışmalarını sürdüren, gerçekten bu konuya «Vakıf» uzmanının adını —kendisine sormadığım için— veremiyorum.

10 Burada kaynakça dizelgeleri vermek sözü uzatacağı gibi, yazımının amacı içinde değildir. Öğrenme meraklısı, bunları kitapçılardan, kitaplıklardan, uzmanlardan, başka meraklılardan öğrenebilir.

EĞİTİM ve BİLİM'e abone olunuz; Çünkü :

- **EĞİTİM ve BİLİM**, eğitim ve bilim konularını yakından izlemek isteyenlerin dergisidir.
  - **EĞİTİM ve BİLİM**, eğitimin temel sorunlarına eğilen, onun içinde bulunduğu koşulları inceleyip tartışan, çözüm yolları öneren bir dergidir.
  - **EĞİTİM ve BİLİM**, dünya üzerinde eğitimle ilgili gelişmeleri izleyen, konuyu ülkenin genel çıkarları açısından ele alan bir dergidir.
  - **EĞİTİM ve BİLİM**, biimsel bulgu ve çalışmalardan yararlanan, bilimsel gerçeklere sırt çevirmeyen bir dergidir.
-